Ədalət.- 2022.- 30 aprel. S. 7.

OPERAMIZIN ŞAH ƏSƏRİ

Səadət QARABAĞLI
Üzeyirbəyşünas

Aprel ayının 30-da Azərbaycan mədəniyyətininincisi, operalarımızın tacı sayılan ”Koroğlu” operasınınilk tamaşasının 85 ili tamam olacaq. Ötən illər ərzində Üzeyir bəy Hacıbəylinin bu əsəri mütəmadi olaraq Azərbaycan Akademik Opera və Balet Teatrının repertuarında möhkəm yer tutmuş, son dövrlərə qədər hər il bu sənət ocağı öz mövsümünü ”Koroğlu” ilə açmışdır. ”Koroğlu”təkcə Azərbaycanda yox, onun hüdudlarında kənarda da daim böyük maraqla qarşılanmış,bir qayda olaraq anşlaqla keçmişdir.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin tələbəsi, ”Koroğlu” operasının əhəmiyyətini dərindən dərk edən görkəmli bəstəkarımız Qara Qarayev yazırdı: ”Koroğlu”Üzeyir bəy Hacıbəylinin böyük və mürəkkəb yaradıcılıq yolunun yüksək kulminasiya nöqtəsidir, özünün heyrətamiz keyfiyyətləri ilə valeh edən bu əsər musiqi sənətinin ölməz nümunəsidir...”

Bəs, bu əsər necə meydana gəlmişdir?

Məlumdur ki, operanınsüjet xəttini Azərbaycanda, ümumiyyətlə, Zaqafqaziyada, Orta Asiyada, Türkiyədə, İranda geniş yayılmış ”Koroğlu” dastanı təşkil edir.Üzeyir bəy1919-cu ildəailəsi ilə bərabər Gürcüstanın Qacar yaylağında istirahət edərkənordakıKoroğlu qalasını görəndən sonra bu dastanın motivləri əsasındaopera yazmaqfikrinədüşüb. O hər günbuqalanın yanına gələr, onun əzəmətinə tamaşa edərdi. Növbəti dəfəordaolarkən yaşlı bir aşığın ”Koroğlu” dastanını əzbərdən söylədiyini eşidir. Ona yaxınlaşır və diqqətlə qulaq asır. Aşığın oxuması Üzeyir bəyin çox xoşuna gəlir. Elə oradacabu möhtəşəmdastanıklassikmusiqinindiliylə də əbədiləşdirməyi qət edir.

Aradan 13 il keçir. Altı opera, üç operetta və müxtəlif əsərlər müəllifi olan Üzeyir bəy Hacıbəyli ”Koroğlu” operası üzərində işə başlayır. 1936-cı ildə isə əsəri tamamlayır. ”Koroğlu” operasının librettosu Heydər İsmayılova, şerləri isə Məmməd Səid Ordubadiyə məxsusdur. Üzeyir bəy özü librettonun yazılmasında yaxından iştirak etmiş, mətndə və şeirlərdə bəstəkar tərəfindən çoxlu düzəlişlər olunmuşdur. Beş pərdədən ibarət olan ”Koroğlu” operasında Ü, Hacıbəyli xalqının istək və arzularını, qəhrəmanlığını, şücaətini, istiqlal həvəsini böyük məharətlə, ecazkar musiqi dili ilə ifadə etməyə çalışmış və buna çox yüksək səviyyədə nail olmuşdur.

Dahi bəstəkar 1937-ci ildə ”Koroğlu”nun musiqi dili haqqında yazırdı: ”Mən ”Koroğlu” üzərində işlərkən qarşıma müasir musiqi mədəniyyətininnailiyyətlərindən istifadə edərək, formaca milli opera yaratmaq vəzifəsini qoymuşdum. ”Koroğlu”da opera əsərinə məxsus bütün elementlər - ariyalar, duetlər, ansambllar, reçitativlər və s. vardır. Lakin bunların hamısı Azərbaycan musiqi folklorunun əsasında qurulmuşdur. Mən xalqdan hazır nəğmələr almamışam. Yalnız xalq yaradıcılığının əsaslarını öyrənmişəm. ”Koroğlu”nu aşıqlar tərənnüm edib və edir. Ona görə də operada üstün gələn stil aşıq stilidir”.

“Koroğlu” operasının əsasını

istər məzmun, istərsə də musiqi cəhətdən dərin xəlqilik təşkil edir. Üzeyir bəy deyirdi ki, musiqidilinin xəlqiliyi mənim bütün musiqi əsərlərimdə, xüsusilə ”Koroğlu” operasındaçoxgüclü əksolunub.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin ən böyük nailiyyətlərindən biri də o idi ki, novator bəstəkar simfonik orkestrdə Qərb və Şərq musiqi alətlərinin sintezini yaratdı. O,”Koroğlu” operasının partiturasına milli musiqi alətlərindən tar, kamança, zurnavəbalabanıdaxil etmişvəqarşısına qoyduğu məqsədə tamamilə müvəffəq olmuşdur.

”Koroğlu”nunbəstəkar tərəfindən tamamlandıqdan sonra tamaşaya hazırlanması, səhnələşdirilməsi üçün ciddi işlərə başlanmışdır.İlk tamaşanınquruluşçu rejissoru İsmayıl Hidayətzadə, rəssamı Rüstəm Mustafayev, bədii rəhbəri Şəmsi Bədəlbəyli, dirijoru isə müəllif özü olmuşdur. Sonrakıtamaşaları isəÜzeyir bəyin də sənətinə yüksək dəyər verdiyi dirijor Əşrəf Həsənov idarə etmişdir. Operada əsas rollarda Koroğlu - Bülbül, Nigar - Gülarə İsgəndərova (Bülbülün birinci həyat yoldaşı), Əhsən Paşa - Əli Zülalov, Həsən Paşa - Məmməd Tağı Bağırov, İbrahim Xan - Böyükağa Mustafayev, Alı kişi - Əjdər Sultanov, xanəndə qız-Məhbubə Paşayeva, rəqqasə - Qəmər Almaszadə, Həmzə Bəy - Q. Hüseynov, Eyvaz - Əlövsət Sadıqov, Təlxək - Q. İsgəndərov oynamışdılar.

”Koroğlu” operasının ərsəyə gəlməsi möhtəşəm, təntənəli bayrama çevrildi. 30 aprel 1937-ci ildə Ü Hacıbəylinin operanın premyerası baş tutdu. Həmin günAzərbaycan mədəniyyəti tarixinə qızıl hərflərlə əbədi həkk olundu.

Böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavid operanın premyerasından sonra ”Yeni yol” qəzetində yazmışdı: ” Koroğlu” operası Azərbaycanın opera aləmində öz revolyusion coşqunluğu ilə, bədii yenilikləri ilə, parlaq xalq musiqisi ilə son dərəcə yüksək bir yer tutmaqdadır”. Görkəmli şairimiz Səməd Vurğun isə belə demişdir:” Koroğlu” operası musiqi və opera sənətimizin mükəmməl bir abidəsidir ki, nəsillər boyu yaşayacaqdır”.

Əsərə başqa xalqların nümayəndələri tərəfindən də çox yüksək qiymət verilmişdir. Moskva şair Pavel Pançenko operaya baxdıqdan sonra öz təəssüratlarını belə ifadə etmişdi:” Koroğlu” operası əsl xalq sənətəsəridir. Bizə - Azərbaycan dilini bilməyən Moskva şairlərinə bu operada hər şey anlayışlı və yaxın idi. Operanın musiqisi, iştirak edənlərin obrazı canlı, ehtiraslı, rəqsləri isə cazibəlidir. Rejissorluq işinəgəldikdə isə respublikanın əməkdar artisti Hidayətzadə yoldaşın işində daha qiymətli cəhət onun xor dəstəsinə verdiyi canlılıqdır. Əldə edilən nailiyyəti səmimi təbrik edirik”.

Hələ 11 aprel 1937-ci ildə ”Kommunist” qəzetində opera haqqında qeydlərdə yazılırdı ki, ”Koroğlu” operası üçün xor gücləndirilmiş və dəstəyə 120 nəfər daxil edilmişdir. Ümumiyyətlə, operada 600 nəfərinıştirak edəcəyi nəzərdə tutulurdu ki, bu da əsərin möhtəşəmliyindən xəbər verir. Xordan başqa əsərdə, həm də ariya, arioza, vokal ansamblı, simfonik fraqmentlər, milli baletin inkişafı üçün rəqs səhnələri və s. kimi klassik janrlar öz təzahürünü tapmışdır.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin ”Koroğlu” operası o qədər şahanə idi ki, 1938-ci ildə Moskvada keçirilən birinci Azərbaycan İncəsənəti ongünlüyü də bu şah əsərlə açılmışdır. Bu barədə ”Ədəbiyyat qəzeti” (5 aprel 1938-ci il) qeyd edirdi:” Bu gün Moskvada Azərbaycan incəsənəti dekadası ”Koroğlu” ilə başlanır”. Dekadadan sonra 21 aprel 1938-ci il tarixli ”Kommunist” qəzetində Üzeyir bəy Hacıbəylinin təəssüratı dərc edilmişdir.

Bəstəkar yazırdı ki,

operanın Moskva nümayişi vaxtı Voroşilovona”Koroğlu” kimi daha iki opera yazmağın vacib olduğunu deyəndə Stalin ”iki yox, üç belə opera yazmalısınız” - deyə onun sözünə düzəliş verib.

”Koroğlu” Moskvada o qədər böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır ki, onu Böyük Teatrın səhnəsində tamaşaya qoymaq haqqında qərar qəbul edilmişdir. SSRİ XKŞ yanında incəsənət işləri komitəsinin rəisi Solodovnikov ”Kommunist” (2 iyul 1938-ci il) qəzetinin xüsusi müxbiri Ramazan Xəlilova verdiyi müsahibədə demişdir: ”Moskvada Azərbaycan incəsənəti dekadası zamanı SSRİ xalq artisti, ordenli bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyovun göstərilən ”Koroğlu” operası ümumi rəyə görə dekadanın ən yaxşı əsəri idi. ”Koroğlu” operası hamıya gözəl təsir bəxş etmiş və yüksək qiymət qazanmışdır. Odur ki, bu klassik əsərin Böyük Teatrın səhnəsində tamaşaya qoyulması haqqında hökumətin qərar qəbul etməsi tamamilə təbiidir. Biz ”Koroğlu” operasını 1939 - cu ilin əvvəllərində tamaşaya qoymaq fikrindəyik... Şair Rurik İvnevlə müqavilə bağlayıb ”Koroğlu” operasını rus dilinə tərcümə etməyi Böyük Teatrın müdiriyyətinə tapşırılmışdır”.

Lakin Üzeyir bəy şəxsiyyətinə və onun ölməz yaradıcılığına hər zaman qısqanclıqla yanaşan qara qüvvələr, bu dəfə də özlərini ”səfərbər” edib,

“Koroğlu”nun Böyük Teatrın səhnəsində

tamaşaya qoyulmasına mane oldular. Beləliklə də əsərin Moskva Böyük Teatrında səhnələşdirilməsi gerçəkləşməmiş qaldı. Bütün bunlara baxmayaraq, 15 mart 1941-ci ildə ”Koroğlu” operası SSRİ-nin ən ali ödülünə - Stalin mükafatına layiq görüldü.

”Koroğlu”ya qədər əməkdar incəsənət xadimi fəxri adını daşıyan Üzeyir bəyə 1937-ci ildə Azərbaycan xalq artisti fəxri adı verildi. 1938-ci il dekadasından sonra isə dahi bəstəkarımız bütün sovet bəstəkarları arasında birinci olaraq SSRİ xalq artisti adına layiq görülür, Lenin ordeni ilə təltif edilir, M-1 avtomobili ilə mükafatlandırılır.

Ü. Hacıbəylinin ”Koroğlu” operasına tamaşa edən hər kəs əsərin sehrinə düşür, ona məftun olur. ”Koroğlu” xarici qonaqların da həmişə diqqət mərkəzində olmuş, onları valeh etmişdi. 1944-cü ildə Bakıda olan Fransa Respublikasının sabiq prezidenti general Şarl de Qoll noyabr ayının 27-də Azərbaycan Opera və Balet Teatrında operalarımızın tacı ”Koroğlu”ya baxmış,əsərdən vəcdə gələrək, çox zövq aldığını söyləmiş, operanın müəllifi Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə tanışlığından isə məmnun qaldığını dönə-dönə vurğulamışdı.

Arxiv sənədlərindən məlum olduğu kimi,

30 aprel 1962-ci ildə ”Koroğlu” operasının 500-cü tamaşası göstərilib. 25 illik yubileyində 500-cü tamaşasıoynanılan operabəs görəsən, 85 illik zaman kəsiyində neçə dəfə ifa olunub. Təəssüf ki, bu barədəindiyə kimi heç birrəsmi hesablama aparılmayıb. Koroğluobrazınıntəkrarolunmaz ifaçılarından biri olan Bülbül bu rolu 400 dəfədən çox oynamış, Koroğluya görəbir sırafəxri adlara layiq görülmüşdü.

Bu obrazın digər gözəl bir ifaçısı da sevimli müğənnimiz, SSRİ xalq artisti, özünün yüksək tembrli səsi və səhnə dinamikası ilə seçilən Lütfiyar İmanov olmuşdu.

L. İmanov 1959-cu ildən etibarən Koroğlunu sevərək, özünəməxsus ustalıqla oynamışdır. Müğənni bu barədə deyirdi ki, ”Koroğlu” mənim həyatımın mənasına çevrilib. Mən bu obraz üçün yaşayıram, onunla nəfəs alıram. Operada Koroğlunun dəliləri onu necə sevirlərsə, ona necə sədaqət, etibar göstərirlərsə, mən də bu əsəri, bu obrazı o qədər sevirəm. Koroğlunu hansı şəhərdə, hansı ölkədə ifa etmişəmsə, tamaşaçıların dahi bəstəkarın musiqisinə valeh olduqlarını görmüşəm. Bir nəfər kimi hamının fikri belə olub ki, bu opera dünya miqyasına çıxmalı, bütün dünyada göstərilməlidir.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin ”Koroğlu” operasına 1937-ci ildən sonra bir neçə dəfə səhnə quruluşu verilmişdir. Belə ki, 1943-cü ildə Azərbaycan Opera və Balet Teatrında rus dilində (dirijor Niyazi), 1959-cu ildə (rejissor Mehdi Məmmədov, dirijor Niyazi, rəssam Əyyub Fətəliyev), 1967-ci ildə (rejissor Mehdi Məmmədov, dirijor Niyazi, rəssam Mikayıl Abdullayev), 1975-ci ildə (rejissor Firidun Səfərov, dirijor Rauf Abdullayev, rəssam Tahir Salahov) yeni quruluşlarda tamaşaya qoyulmuşdu. Əsər 1939-cu ildə Aşqabadda türkmən, 1942-ci ildə İrəvanda erməni, 1950-ci ildə Daşkənddə özbək dillərindədə oynanılmışdı.

Azərbaycan Opera və Balet Teatrının qastrol səfərləri zamanı ”Koroğlu” operası Təbrizdə, Tiflisdə, Kiyevdə, Sankt-Peterburqda və s. şəhərlərdə uğurlanümayiş olunub. 1959-cu ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyündə ”Koroğlu”növbəti dəfə də paytaxt tamaşaçılarınınhədsizrəğbətiniqazanmışdır.

”Koroğlu”nun ilk tamaşasından keçən 85 il ərzində Koroğlunu -Bülbül, Lütfiyar İmanov, Adil Məlikov, Aleksandr Drozdov (rus dilində), Nigar rolunusaGülarə İsgəndərova, Firəngiz Əhmədova, Fidan Qasımova, Mariya Titarenko (Azərbaycan və rus dillərində), Rəhilə Cabbarova, Səfurə Əzimiməharətləifa ediblər.

Son illər ”Koroğlu” operası zaman-zaman opera və balet teatrının səhnəsində göstərilir. Bəzi müğənnilərözlərini Koroğlu rolunda sınaqdan keçirsələr dətamaşalarheç də arzu olunan səviyyədə hazırlanmayıb. Odur ki, ölkəmizin musiqi ictimaiyyəti, bütövlükdəxalqımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin ”Koroğlu” operasının əvvəlki şöhrətini özünə qaytarmaq, onu mükəmməl quruluş və ifalardayenidən səhnədə görmək arzusundadır.

Böyük sənət əsəri olan ”Koroğlu” operası haqqında xalq yazıçısı Süleyman Rəhimov yazırdı: ”Tamaşaçı salona düşüncə səhnə ilə, ”Koroğlu” ilə yaşayır, operanın musiqisi ürəyimizin incə tellərini tərpədir, cəngiləri sümüklərimizə düşür, iliklərimizə işləyir, biz böyük musiqi dənizinin qıjıltı ilə çağlayan dalğalarında, arabir asta-asta gülümsəyən ləpələrində dolanıb gəzirik. ”Koroğlu bizi götürür, biz tamaşanın bitdiyini görüncə, ”nə yaxşı canımız qurtardı” -deyə heç də nəfəsimizi dərib sevinmirik, əksinə tamaşa qurtarınca, biz tükənməz ehtiram hissi ilə başımızı ölməz bəstəkarın - Üzeyir bəy Hacıbəylinin xatirəsi qarşısında əyirik...”.